

BARTOSZ WOŹNIAK

A. MAJKOWSKA, G. MAJKOWSKI,
ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW JĘZYKA POLSKIEGO
W RĘKOPIŚMIENNYCH ZBIORACH JASNEJ GÓRY,
WCM, WARSZAWA – OPOLE 2011, SS. 129.

Aneta Majkowska – autorka dwóch wyborów materiałów źródłowych, trzech monografii (współautorka dwóch), autorka ponad trzydziestu artykułów; jej zakres prac badawczych obejmuje m.in. językoznawstwo synchroniczne, statystykę językoznawczą oraz socjolingwistykę.

Grzegorz Majkowski – autor dwóch wyborów materiałów źródłowych, dwóch monografii (a współautor jednej), autor kilkudziesięciu artykułów; jego badania obejmują m.in. lingwistykę tekstu oraz historię języka polskiego.

Zainteresowania badawcze autorów obejmują komunikację werbalną w aspekcie zarówno współczesnym, jak i historycznym, przeważnie dziedzinę lingwistyki tekstu oraz lingwistyczną, krytyczną i językowo-kulturową analizę dyskursu. Obecnie przedmiotem badań Anety i Grzegorza Majkowskich jest polszczyzna zawarta w rękopiśmiennych zbiorach Archiwum Jasnej Góry.

Książka *Źródła do dziejów języka polskiego w rękopiśmiennych zbiorach Jasnej Góry* w swojej zawartości dzieli się głównie na dwie części: *Aktywność piśmienna jasnogórskich paulinów* oraz *Rękopisy jasnogórskie jako źródła do dziejów języka polskiego*. Przed nimi – a po stronie tytułowej – znajdziemy informację mówiącą, iż książka poświęcona jest mieszkańcom Częstochowy. Znajduje się tam również motto, zaczerpnięte z Jana Stanisława Bystronia, a mówiące o ważności książki w życiu człowieka. Kolejną rzeczą jest spis treści, który poprzedza *Słowo wstępne*, po którym to

już następują dwie wymienione wcześniej części, podzielone na rozdziały: część pierwsza na trzy, część druga natomiast – na pięć. Niektóre z rozdziałów (trzeci części pierwszej oraz drugi, trzeci, czwarty i piąty części drugiej) dzielą się na podrozdziały. Potem następuje *Słowo końcowe* oraz *Wykaz źródeł*, *Indeks rzeczowy*, obszerny *Słowniczek pojęć*, *Podsumowanie* w językach: angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim i rosyjskim. Całość jako książkę liczącą 129 stron w jednym tomie zamyka *aneks* pełen zdjęć wybranych rękopisów.

Autorzy już w *Słowie wstępnym* wskazują, że klasztor na Jasnej Górze jest postrzegany na wiele sposobów: jako centrum duchowej stolicy Polski (lub – jak mawiał Jan Paweł II – „Sanktuarium Narodu”), ośrodek kultu cudownego obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, wspólnota zakonna paulinów, obronna forteca oraz jeden z najpiękniejszych zabytków w Polsce. Jasna Góra była również – począwszy od pierwszych dziesięcioleci XV wieku – miejscem rozwoju kultury piśmiennej i użytkowania książki, a poprzez to również ośrodkiem utrwalania języka polskiego. Aneta i Grzegorz Majkowscy zwracają uwagę na to, iż do tej pory polskojęzyczny dorobek rękopiśmienny Jasnej Góry nie doczekał się dość gruntownego i obejmującego go w całości opracowania. Ten właśnie brak stanowił podstawę i siłę inicjującą powstanie *Źródeł do dziejów języka polskiego w rękopiśmiennych zbiorach Jasnej Góry*. Są tutaj również wymienieni autorzy, którzy wcześniej pracowali nad pewnymi częściami dorobku języka polskiego w rękopisach jasnogórskich – m.in. Józefa Mikołajtisa, który w latach 70. XX w. podjął się próby sklasyfikowania piśmiennictwa zebranego w jasnogórskim klasztorze.

W pierwszym rozdziale pierwszej części książki autorzy zaznaczają, iż działalność jasnogórskich intelektualistów przypada na okres ekspansji pisma w wieku XV – zarówno w Europie, jak i w Polsce – i pokrywa się czasowo z początkami kultu Matki Bożej na ziemiach polskich. Obie aktywności – związana z rozwojem pisma i kultowa – zdaniem autorów jednocześnie uzupełniały się i wzajemnie wzmagając swe siły tym mocniej przyczyniały się do rozwoju polszczyzny w miejscach oddziaływania Jasnej Góry. Rozdział ten określa również podłoże społeczne i kulturowe, które przyczyniło się do rozwoju piśmiennictwa – wraz z procesami poprzedzającymi ten rozwój.

Drugi rozdział – opisujący Skryptorium Jasnogórskie – to omówienie wszystkiego, co związane jest z pracą skryptorów na Jasnej Górze: miejsca,

w których pracowali, genezy oraz sposobu, w jaki wykonywali swoje zadanie, znaleźć możemy tu nawet wzmianki o zapłacie.

Rozdział trzeci dzieli się na kilka podrozdziałów: w pierwszym znajdziemy informacje odnośnie powstania Biblioteki Jasnogórskiej, jej historii i księgozbioru – liczącego według pierwszej wzmianki w 1585 r. około 200 pozycji, a rozrastającego się do 4929 tomów w 1739 r. Mamy tu również informację dotyczącą treści książek zawartych w Bibliotece.

Drugi podrozdział traktuje o freskach znajdujących się na płafonie sali bibliotecznej – sposobie wykonania, technice oraz samej zawartości malowideł.

Trzeci podrozdział to krótka informacja o sali bibliotecznej – jej wyposażeniu (wykonanym pod kierownictwem Grzegorza Woźniakowicza) oraz oddaniu do użytku w 1739 r.

Czwarty podrozdział stanowi omówienie zabezpieczeń książki bibliotecznej wprowadzone w XVIII w.

Część drugą – *Rękopisy jasnogórskie jako źródła do dziejów języka polskiego*, czyli najważniejszą i esencjalną część książki – rozpoczyna wprowadzenie, nakreślające zawartość następujących po nim rozdziałów.

Pierwszy rozdział traktuje o glosach polskich w tekstach łacińskich – autorzy wymieniają glosy marginalne, jak te w *Kazaniach niedzielnych* (*Sermones Dominicales*) z 1423 r., czy w *Graduale* z połowy XVI w. oraz glosy międzyrzędkowe (m.in. w *Cronica Vincenciana* z 1442 r.) i wewnątrztekstowe (słowo „Bogaroczycza” w *Sermones Dominicales* z 1450 r.).

Drugi rozdział jest poświęcony najdawniejszym pieśniom religijnym, stanowiącym dawniej część nabożeństwa, a zgromadzonym w jasnogórskich zbiorach.

Pierwszy podrozdział stanowi gruntowną, bardzo bogatą i dokładną analizę jasnogórskiego odpisu Bogurodzicy. Autorzy przytaczają tutaj cały tekst tej wersji zabytku oraz dokonują porównań z innymi odpisami: m.in. krakowskim I, II., czy warszawskim.

Drugi z podrozdziałów pokazuje ścisły związek pomiędzy postępowaniem kultury piśmiennej w języku ojczystym oraz rozwojem kultu maryjnego na ziemiach polskich. Widzimy tutaj nie tylko tę zależność, ale również samą historię kultu Matki Bożej w Polsce.

Trzeci podrozdział to analiza dwóch kolejnych zabytkowych pieśni maryjnych: *Maria, czysta dziewica* oraz *Gwiazdo morza głębokiego*.

Tutaj – podobnie, jak wcześniej w przypadku Bogurodzicy – mamy również porównanie odpisów częstochowskich z innymi: z przekazem sieciechowskim w przypadku pierwszej z pieśni i z tekstem wg Aleksandra Brücknera w przypadku drugiej z nich.

Rozdział trzeci opisuje dodatki do kazań pisanych w języku łacińskim. Autorzy wyjaśniają, dlaczego kazania – mówione po polsku już w XIII w. – w XV w. nadal spisywano po łacinie; wymieniają również i prezentują te dodatki do kazań łacińskich (modlitwy, dziesięcioro przykazań, spowiedź powszechną, czy omówione wcześniej pieśni), które zapisywano w języku polskim.

Pierwszy z podrozdziałów przybliży czytelnikowi historię modlitw *Zdrowaś Maria* i *Wierzę w Boga* oraz omawia te modlitwy wpisane jako dodatki – zawarte w *Sermones Dominicales et festivales fratris Petri de Miloslav* z 1463 r. – przytaczając całe ich teksty.

Drugi podrozdział stanowi podobną analizę tekstów *Siedmiu grzechów głównych* oraz *Dekalogu*, które znaleźć można również w *Sermones Dominicales et festivales Petri de Miloslav*.

W trzecim podrozdziale omówiono spowiedź powszechną, będącą obok modlitw codziennych i dekalogu jedną z pierwszych tekstów tłumaczonych na język polski, a zaczynającą się od słów: „My grzeszni ludzie...”.

Rozdział czwarty traktuje o zapiskach ulotnych – tekstach mówiących o zakończeniu pracy skryptora, czasem wraz z dodatkową notatką humorystyczną, modlitewną lub z informacją o samym rękopisie.

Pierwszy podrozdział opisuje kolofony – końcowe formuły zawierające dane na temat osoby kopisty, miejsca i czasu kopiowania rękopisu, osoby zlecającej kopiowanie. Warto tutaj zwrócić uwagę na kolofon w kodeksie z *Sacramentale Nicolai de Błonie* z 1431 r.

Zawartość drugiego z podrozdziałów to notatki w języku polskim: *Wprowadzenie*, *Praeambulum* i dwie wersje przysłowia *Lepsza cnota...* – to ostatnie mające charakter pouczający jest szczególnie ciekawe.

Piąty rozdział to badania dłuższych tekstów rękopiśmiennych w języku polskim, zaczynający się od podrozdziału dotyczącego treści kazań rękopiśmiennych w języku polskim – wraz z przytoczonym przykładem kazania spisane przez o. Szymona Mieleckiego w latach 1599–1600.

Drugi podrozdział opisuje żywoty świętych na przykładzie *Żywotu św. Bernardyna ze Sieny*, pochodzącego z lat 1587–1594.

Kolejny – już trzeci – podrozdział dotyczy świeckich tekstów prozaicznych: *Braterskiego napomnienia Rycerstwa Polskiego*, który znajduje się na ostatniej stronie podręcznika do retoryki z 1687 r., oraz odpisu *Listu* Wespazjana Kochowskiego z 1693 r.

Ostatni, czwarty podrozdział rozdziału piątego to wymienienie rękopiśmiennych tekstów z XVIII i XIX w. (jako, że po uruchomieniu drukarni działalność rękopiśmienna nie zaniknęła od razu, trwając jeszcze przez cały wiek XVIII i pierwsze dziesięciolecia wieku XIX), będące punktem wyjścia do dalszych badań.

Słowo końcowe jest potwierdzeniem tez zawartych w *Słowie wstępnym*. Autorzy podsumowując wszystkie najważniejsze informacje, jeszcze raz podkreślają wielką wagę rękopisów jasnogórskich w piętnasto- i szesnastowiecznej historii języka polskiego. Zaznaczają również, iż Jasna Góra była nie tylko miejscem kultu i pielgrzymowania, ale także lokalnym ośrodkiem kultury piśmiennej, popularyzacji języka polskiego oraz tworzenia i użytkowania książki.

Po *Słowie końcowym* następuje *Wykaz źródeł, Bibliografia, Indeks rzeczowy, Słowniczek pojęć, Podsumowanie* po angielsku, niemiecku, francusku, włosku i rosyjsku oraz kończący książkę *Aneks*.

Źródła do dziejów języka polskiego w rękopiśmiennych zbiorach Jasnej Góry jest książką niezwykle ciekawą. Obszerność materiału, praca wykonana przy jego wyszukiwaniu oraz dokładnym analizowaniu są rzeczami nie dającymi zmierzyć się za pomocą objętości owej książki. Aneta i Grzegorz Majkowscy wykazali się ogromną wiedzą i znajomością zarówno języka polskiego, jego historii, ale i również tła społecznego i kulturowego towarzyszącego powstaniu materiałów przez nich badanych. Wszystkie teksty rękopisów są opracowane dokładnie i wyczerpująco. Wielkie wrażenie robi również bogactwo załączonych zdjęć – zarówno w obrębie analitycznej części książki, jak i kończącego ją *Aneksu*. *Wykaz źródeł, Bibliografia, Indeks rzeczowy, Słowniczek pojęć* oraz wielojęzyczne *Podsumowanie* są skonstruowane starannie i z wielką dbałością o szczegóły, co w połączeniu z pozostałymi częściami tej książki daje pracę zwartą, konkretną, dokładną oraz wyczerpującą. Daje książkę, którą każdy interesujący się językiem polskim czytelnik powinien znać.